
ЕКОНОМІКА Й УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 658.152

© Ковальчук Т.М., Вергун А.І., 2013

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ АНАЛІЗУ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВА ЗА СТАДІЯМИ ЖИТТЄВОГО ЦИКЛУ

Розглянено характеристики фінансового стану підприємства як складної динамічної системи й обґрунтовано методологічні засади його аналізу за фазами життєвого циклу.

Ключові слова: фінансовий стан підприємства, методологія аналізу фінансового стану, життєвий цикл підприємства, стадії життєвого циклу.

Постановка проблеми. У сучасній економіці фінансовий стан підприємства - основа його конкурентоспроможності. Він визначає здатність підприємства функціонувати та розвиватися в зовнішньому середовищі, його потенціал у діловому співробітництві, дозволяє оцінити ступінь гарантії економічних інтересів самого підприємства та його партнерів з приводу фінансових та інших відносин. Фінансовий стан характеризується забезпеченістю фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування підприємства, доцільністю їх розміщення й ефективністю використання, платоспроможністю, ліквідністю та фінансовою стійкістю.

Чим вища стійкість фінансового стану, тим більше підприємство незалежне від неочікуваних змін ринкової кон'юнктури і тим менший ризик опинитися на межі банкрутства. Визначення його на фіксований момент часу свідчить про те, наскільки правильно підприємство управляє фінансовими ресурсами.

Оскільки фінансовий стан підприємства формується у процесі всієї господарської діяльності, забезпечення його стійкості потребує запровадження ефективної системи управління всім комплексом факторів, що визначають результати господарської діяльності підприємства, щодо прийняття адекватних стратегічних рішень для вибору реальної фінансової стратегії (як цільової, так і ресурсної) з багатьох альтернатив, яка дозволить виявити шляхи та можливості використання внутрішньогосподарських резервів фінансової стабілізації й адаптувати господарську діяльність до загальних цілей розвитку підприємства за стадіями його життєвого циклу і до змінних умов зовнішнього та внутрішнього

середовища, вибрати найефективніші шляхи реалізації фінансової стратегії.

Створення такої системи управління потребує реалізації її аналітичної функції. Незважаючи на значимість і результативність аналізу фінансового стану для стабільного та стійкого розвитку підприємства й управління, не всі його аспекти достатньо опрацьовані та відповідають вимогам сучасного фінансового менеджменту, оскільки за умов повсюдного впровадження економічних методів господарювання аналіз фінансового стану підприємства має на меті забезпечити потреби користувачів інформацією, яка дає змогу приймати дійові рішення щодо попередження відхилень від передбачених параметрів, зважаючи на зовнішню невизначеність і ризик у режимі реального часу на засадах системності.

На сьогодні створився розрив у потребах фінансового менеджменту і можливостях методології й організації аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних засад і розробки методики аналізу фінансового стану підприємства присвячено багато праць вітчизняних і зарубіжних учених М.І.Баканова, Л.А.Бернстайна, І.О.Бланка, В.В. Ковальова, М.Я.Коробова, Л.А.Лахтіонової, Є.В.Мниха, Ж.Рішара, В.С.Рудницького, Г.В.Савицької, В.К.Савчука, М.Г.Чумаченка, А.Д.Шеремета, С.І.Шкарабана та інших.

Виділення не розв'язаних раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи цінність результатів їх дослідження, зауважимо, що неврегульованими залишаються багато питань, пов'язаних з теорією, методологією й організацією аналізу фінансового стану підприємства. Зокрема:

- не вироблено єдиної методичного підходу

до трактування змісту самої категорії "фінансовий стан підприємства", що призвело до відмінностей у формулюванні мети аналізу, завдань, обґрунтовані його головних методологічних елементів, етапів організації;

- відсутній чіткий поділ показників на узагальнюючі та часткові, що призводить до складності у підборі показників для діагностичного, експрес-аналізу та комплексного аналізу фінансового стану;

- спостерігаються неузгодженості (суперечності) при інтерпретації форми та змісту показників (у публікаціях різних авторів використовуються різні терміни при описі одних і тих же алгоритмів, і, навпаки, одні й ті ж терміни відносяться до різних коефіцієнтів чи показників, що їх утворюють, а також при побудові однакових алгоритмів використовуються різні символічні позначення);

- у більшості методик аналізу фінансового стану відсутнє чітке розмежування аналізу платоспроможності та ліквідності, що зумовлене відмінностями у поглядах на зміст категорій "ліквідність" і "платоспроможність" (деякі вчені ототожнюють ці поняття);

- запропоновані в економічній літературі методики аналізу фінансового стану підприємства не мають адресного спрямування (тобто не забезпечують вимог конкретних користувачів), тому постає проблема вибору адекватної методики (результати аналізу фінансового стану підприємства за кожною із цих методик можуть бути протирічливими), шляхом вивчення всіх методик і вибору тих показників, які можуть бути використані для аналізу фінансового стану у кожному конкретному випадку;

- більшість методик аналізу фінансового стану підприємства ґрунтуються на вертикальному та горизонтальному порівняльному аналізі, де базою порівняння є попередні періоди (лише для обмеженого кола показників пропонуються нормативи, які не враховують галузевих та індивідуальних особливостей підприємств). Значно рідше в них використовується трендовий аналіз та майже не використовується факторний аналіз;

- неврегульованими залишаються питання пов'язані з організацією аналізу фінансового стану підприємства.

Окрім вищезазначеного, запропоновані авторами методики аналізу фінансового стану підприємств дозволяють визначити й оцінити лише поточний фінансовий стан без урахування стадій життєвого циклу підприємства, можливостей його стратегічного розвитку та інноваційної діяльності в після кризовому періоді. Нерозв'язаність указаних проблем перешкоджає розробленню ефективних управлінських рішень з

удосконалення фінансової політики щодо стійкого фінансового стану та сталого розвитку підприємства.

Постановка завдання. Метою даної статті є уточнення сутності фінансового стану підприємства як відкритої динамічної соціально-економічної системи й обґрунтування на цьому підґрунті методичних засад його аналізу з урахуванням фаз життєвого циклу підприємства.

Викладення основного матеріалу дослідження. У теорії фінансового аналізу склалася ситуація, коли немає єдиного підходу до тлумачення поняття "фінансовий стан підприємства" (рис.1), що стало вагомою перешкодою до побудови універсальних методик аналізу фінансового стану.

Дослідження підходів до трактування категорії "фінансовий стан підприємства", дозволяє стверджувати, що у цитованих визначеннях акцент частіше робиться на розміщення та використання фінансових ресурсів. При цьому автори виділяють такі ключові параметри фінансового стану: наявність фінансових ресурсів, платоспроможність, конкурентоспроможність, стійкість, відносини з іншими господарюючими суб'єктами, надійність, кредитоспроможність, можливості (потенціал) підприємства, мобільність засобів, здатність підприємства до фінансування своєї діяльності та саморозвитку.

Логіка побудови дефініції економічної категорії "фінансовий стан підприємства" передбачає її розгляд передусім з позиції відтворювального процесу і підпорядкування законам ринку. В цілому дана категорія розкриває економічні відносини, що охоплюють широке коло грошових відносин, пов'язаних із формуванням, розміщенням і використанням фінансових ресурсів, грошових коштів, капіталу, доходів у процесі їх кругообігу, які формують фінансовий механізм забезпечення соціально-економічного розвитку підприємства, здатність його функціонувати та розвиватися в змінному зовнішньому середовищі, поточні та перспективні можливості задовольняти вимоги кредиторів, а також інвестиційну привабливість.

Отже, з одного боку, фінансовий стан підприємства, основа його конкурентоспроможності відображає реальні та потенційні можливості підприємства, які формуються в процесі виробничої, комерційної, фінансової та інвестиційної діяльності, здатність до самофінансування, характеризує рівень забезпеченості фінансовими ресурсами, необхідними для нормального функціонування і розвитку підприємства в довгостроковій перспективі, доцільність їх розміщення та ефективність використання. А з іншого - визначає фінансові взаємовідносини з іншими юридичними та фізичними особами, здатність підприємства функціонувати в зовнішньому середовищі, його

потенціал у діловому співробітництві, дозволяє оцінити інвестиційну привабливість, визначити позицію підприємства у вітчизняних та інших рейтингах.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що методика аналізу фінансового стану обов'язково повинна враховувати показники різних блоків системи комплексного аналізу господарської діяльності підприємства, оскільки тільки так можна простежити фактори зміни фінансового стану на різних фазах життєвого циклу підприємства.

Під життєвим циклом підприємства прийнято розуміти сукупність стадій, які проходить підприємство у перебігу своєї життєдіяльності від створення до ліквідації (або відродження - доп.авт.), кожна з яких характеризується певною системою стратегічних цілей і завдань, особливостями формування ресурсного потенціалу, досягнутими результатами функціонування [12, с.10]. На сьогодні вченими, які досліджували теорію життєвого циклу, розроблена досить велика кількість моделей.

Порівняльний аналіз моделей життєвого циклу А.Дауна, Г.Ліппітта, У.Шмідта, Б.Лівехуда, Б.Скотта, Л.Грейнера, У.Торберта, Ф.Лідена, Д.Каца, Р.Кана, Дж.Кимберлі, І.Адзеса, Д.Міллера, П. Фрізена, Л.А.Базилевича, А.С.Большакова, І.О.Бланка, С.Ф.Покропивного, О.С.Шершньова, Ф.Ф.Мазуракі, Л.О.Лігоненка та інших показав, що кожна з них ґрунтується на одному елементі, який автори визначили як найважливіший до пояснення процесів зміни і розвитку підприємства. Існують певні розбіжності відносно кількості стадій життєвого циклу, їх назв і характеристик. Це, перш за все, зумовлене відірваністю теоретичних і емпіричних досліджень. Опис життєвих циклів у економічній науці носить переважно якісний характер, тому в практичній діяльності використання моделей життєвого циклу обмежене через недостатню розробленість окремих методологічних моментів. Нема чітко визначених оцінок кожного етапу, що призводить до неоднозначності виділення як кількості самих етапів життєвого циклу підприємства, так і вибору стратегії на кожному з них.

Нині першочергового значення набуває розробка системи показників для визначення етапів життєвого циклу й управління організаційними змінами. Розподіл і предметне дослідження змін фінансового стану підприємства і його розвитку з метою забезпечення їх адекватного відображення і взаємодії може стати важливою передумовою ефективного фінансового управління. Аналіз підприємства через призму стадій розвитку дозволить краще зрозуміти та оцінити зміни у фінансовому стані та дослідити

вплив на основні цілі та стратегії.

Традиційно методики аналізу фінансового стану ґрунтуються на розрахунку системи показників за групами майнового стану, ділової активності, ліквідності та платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності. Крім того, можуть застосовуватись інтегральні показники, як то моделі комплексної оцінки фінансового стану, моделі оцінки ймовірності банкрутства.

Проте з огляду на те, що підприємство є відкритою динамічною системою інструментарій аналізу повинен бути адекватним фазам життєвого циклу.

Відповідно до теорії життєвий цикл - це період, протягом якого підприємство змінює цінності та орієнтації, проходячи декілька стадій розвитку, що призводить до зміни його характеристик, а це в свою чергу породжує потребу в гнучких методиках аналізу, здатних своєчасно дослідити ці зміни.

Проведені нами дослідження показали, що найдоцільніше використовувати п'ятиетапні моделі життєвого циклу, які охоплюють: створення, зростання, зрілість, спад, відродження або смерть. Зроблений нами вибір зумовлений тим, що в такій моделі найчастіше простежуються основні закономірності розвитку підприємства від створення до припинення діяльності. Тому наше дослідження ґрунтується на використанні п'ятиетапної моделі життєвого циклу. Кожному етапу життєвого циклу притаманні специфічні управлінські завдання, адекватні періоду функціонування, для реалізації та контролю яких найбільш інформативними є окремі блоки (показники блоків) системи аналітичних показників. У таблиці 1 наведено ті підсистеми показників для кожного етапу життєвого циклу відповідно до завдань управління, які потребують особливої уваги в ході аналізу.

На етапі створення підприємства дуже гнучкі по відношенню до змін зовнішнього середовища, проте слабо керовані, серед іншого одразу постають завдання доступу до необхідних ресурсів і досягнення необхідного рівня забезпеченості ними виробничого процесу, вибору цільових сегментів ринку, порівняння з основними показниками діяльності конкурентів, залучення додаткових ресурсів за рахунок внутрішніх й зовнішніх джерел. Постійна нестача обігових коштів - це класична ситуація для перших років життя підприємства. На цій стадії особливо важливий оборотний капітал. Як зазначає І. Адзес, "потенційні підприємці планують завищений збут і надзвичайно помірні потреби в капіталі", чим "недооцінюють суму готівки й оборотного капіталу, що їм знадобиться"... "Без оборотного капіталу новонароджене підприємство може загинути" [1, с.55]. Аналіз на цьому етапі

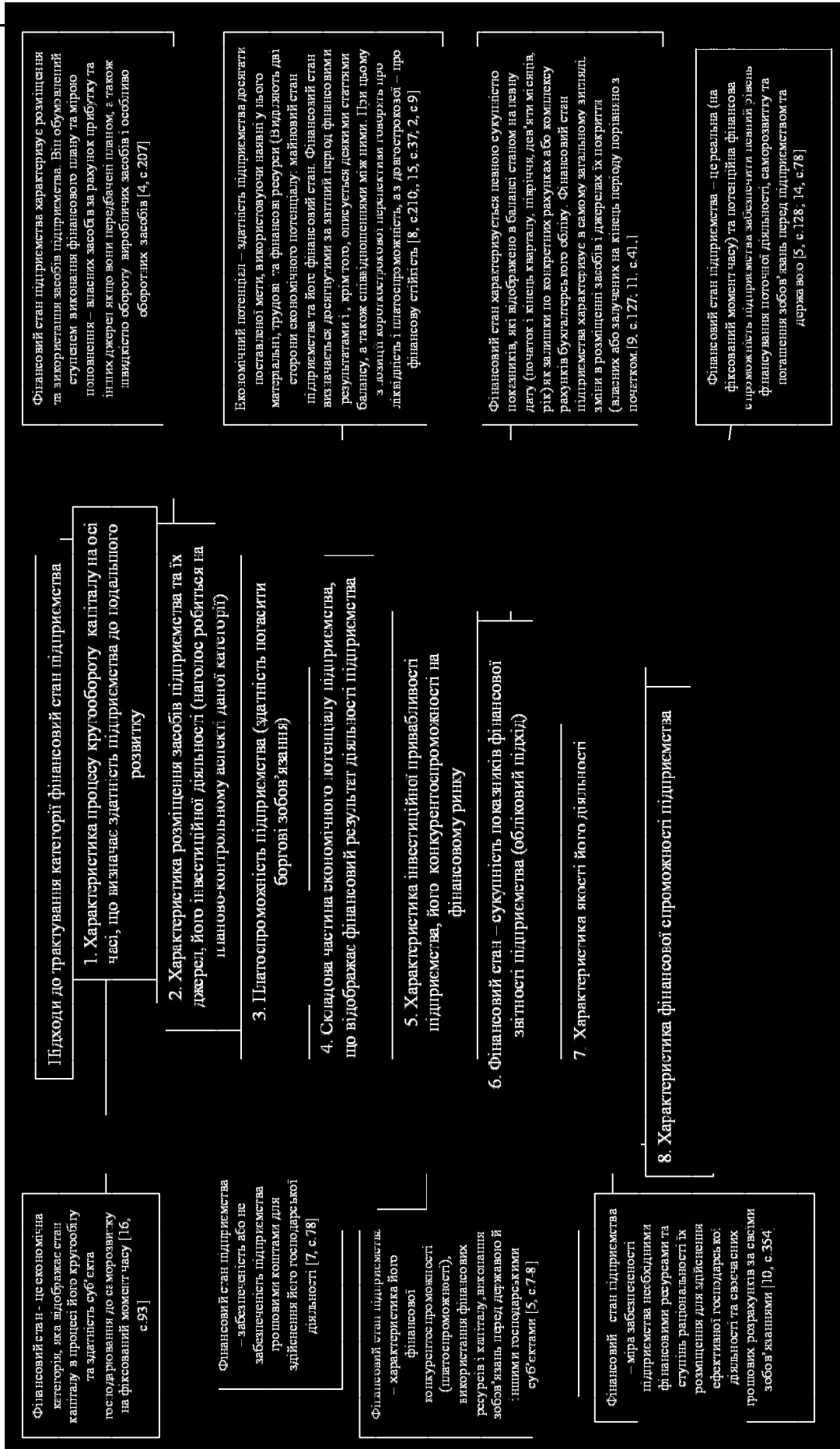

Рис. 1. Підходи до трактування категорії фінансовий стан підприємства

Система показників фінансового стану підприємства за фазами життєвого циклу

Фаза життєвого циклу	Система аналітичних показників
1	2
<i>Створення (зародження)</i>	показники забезпеченості ресурсним потенціалом; показники приросту майна; прогнозний показник обсягу реалізації; показники попиту та стану ринку; показники витрат, якості продукції; показники забезпеченості джерелами формування виробничих засобів; порівняльні показники виробництва, збуту, якості та цін підприємств-конкурентів
<i>Зростання (молодість)</i>	показники динаміки обсягів виробництва, збуту та прибутку, беззбиткового обсягу виробництва; показники якості; платоспроможність; показники ефективності використання активів; показники руху працівників; показники ефективності витрат; показники фінансової стійкості (показники забезпеченості оборотних засобів власними джерелами, коефіцієнт маневреності власного капіталу, коефіцієнт фінансової незалежності); показники організаційно-технічного рівня підприємства
<i>Зрілість</i>	показники приросту майна, виробництва і збуту, виконання планів з прибутку; показники асортиментності; показники технічного рівня виробництва; показники фінансового та операційного ризику; показники оборотності засобів; показники фінансової стійкості (коефіцієнт фінансової стійкості; коефіцієнт фінансової незалежності)
<i>Спад (старіння)</i>	показники резервів (економії ресурсів, зниження витрат, збільшення обсягів виробництва та реалізації, збільшення прибутку (зниження збитку)); коефіцієнти ліквідності; показники структури та оборотності дебіторської та кредиторської заборгованості, баланс заборгованостей; показники оборотності активів; показники рентабельності продажів в т.ч. окремих видів продукції
<i>Відродження</i>	показники асортиментності, номенклатурності; коефіцієнт структури довгострокових зобов'язань; склад та структура грошових потоків; рентабельність капіталу (за видами)

має дати відповідь на питання про здатність підприємства пристосуватись до навколишнього середовища, проникнути на ринок та забезпечити виживання в умовах відсутності налагодженої системи ресурсного забезпечення та збитків; запропонувати систему заходів, спрямованих на посилення конкурентних переваг, формування механізму реагування на зовнішні зміни, об'єднання стратегічних дій основних функціональних підрозділів і обґрунтувати реальну потребу в оборотних засобах.

На етапі зростання серед завдань, виконання яких ґрунтується на результатах дослідження підсистеми аналітичних показників, постають такі: збільшення чисельності персоналу відповідної кваліфікації, спеціалізація на виробництві певного товару або послуги; закріплення на окремих сегментах ринку, забезпечення беззбиткової діяльності, формування жорсткого бюджету, забезпечення високих темпів зростання прибутку, забезпечення умов інтенсивного економічного розвитку, інвестування розвитку на засадах самофінансування, досягнення високої якості продукції та послуг, обґрунтування напрямків фінансування підвищення якості існуючої продукції, або нових видів продукції. Основне завдання аналізу тут - визначення можливостей отримання швидкого ефекту та забезпечення подальшого інтенсивного зростання, пошук шляхів зміцнення позицій на ринку, забезпечення стрімкого росту і, як наслідок, генерація стійкого грошового потоку від основної діяльності.

На етапі зрілості підприємство збільшує обсяги діяльності та набуває великих масштабів, зокрема розширює сегменти збуту, досягається та підтримується певний задовільний рівень прибутків при збалансованому зростанні, виробництво більше вже схиляється до екстенсивного розвитку, що зумовлює потребу оцінки виробничого та фінансового ризиків. Аналіз у головному дає інформацію про можливості забезпечення швидкого зростання та повного захоплення своєї частини ринку. При цьому постають завдання щодо уникнення зниження ефективності роботи через моральне застаріння завдяки завчасному освоєнню нових видів продукції; щодо технічного переоснащення виробництва та підвищення рівня технології виробництва. За допомогою аналізу, з одного боку повинен здійснюватися контроль за стійкістю економічного зростання, а з іншого - пошук можливостей його забезпечення в умовах конкуренції на перспективу. На стадії зрілості запровадження регулярного управління призведе до створення жорсткої організаційної структури, яка стримуватиме здатність підприємства до адаптації та проведення організаційних змін.

Глибокий аналіз цієї проблеми провів І.Адізес, за результатами якого зробив висновок про те, що на етапі зрілості компанія "починає втрачати гнучкість, бажання змінюватися або створювати будь-що нове, втрачає творчий дух, інноваційність" [1, с.115]. Отже, головна мета аналізу на цьому етапі - пошук шляхів максимальної стабілізації діяльності підприємства та переходу на новий етап, минаючи стадію спаду, збереження досягнутого рівня прибутку.

Старінню властиві такі ознаки, як падіння прибутковості та фінансової стійкості, зменшення обсягів виробництва. Першочерговими стають питання більш раціонального використання всіх видів ресурсів й зосередження діяльності на тих напрямках, що забезпечать найшвидшу віддачу, питання радикальних змін і встановлення зв'язків з новими постачальниками та ринками. Аналіз на цьому етапі повинен виявити "вузькі місця", запропонувати шляхи збереження підприємства та відновлення його стійкості. Головне завдання аналізу - пошук шляхів стабілізації (виходу із критичного стану і знаходження альтернатив розвитку).

У разі успішних рішень на попередньому етапі настає відродження підприємства, що супроводжується оновленням форм, видів і напрямків діяльності з залученням значних обсягів інвестицій. Аналіз має за мету обґрунтувати комплексну програму розвитку підприємства (реорганізації та оновлення).

Висновки. Фінансовий стан є інтегральною характеристикою ефективності формування та використання ресурсів підприємства, яка повинна враховувати динаміку його розвитку. Аналіз за фазами життєвого циклу підприємства дає можливість зробити об'єктивну оцінку його фінансового стану, яка відповідатиме особливостям цих етапів.

Закономірні особливості кожної фази життєвого циклу становлять для аналізу критеріальну базу, порівняння з якою виявляє ступінь відповідності фінансового стану у кожний конкретний період часу об'єктивним умовам розвитку підприємства; результати такого порівняння є базою діагностики й обґрунтування управлінських рішень в умовах визначеності, невизначеності та ризику зі сталого розвитку підприємства.

Список літератури

1. Адизес И. Управление жизненным циклом корпорации / пер. с англ. под науч. ред. А.Г. Сеферяна. - СПб.: Питер, 2007. - 384 с.
2. Азарова А.О. Математичні моделі та методи оцінювання фінансового стану підприємства/А.О.Азарова, О.В.Рузакова. - Вінниця: ВНТУ, 2010.-172с.

3. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория анализа хозяйственной деятельности: Учебник. - 2-е изд., перераб. и доп. - М.: Финансы и статистика, 1987. - 287с.
4. Балабанов И.Т. Анализ и планирование финансов хозяйствующего субъекта. - М.: "Финансы и статистика", 1994. - 80с.
5. Білик М.Д. Сутність і оцінка фінансового стану підприємства // Фінанси України. - 2005. - №3. - С.117-128
6. Верховлядова Н.І. Фінансовий стан суб'єктів господарської діяльності промислових підприємств: Монографія. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2003. - 204с.
7. Економічний енциклопедичний словник у 2х томах. Т2. О-Я [С.В.Мочерний, Я.С.Лярина та ін.] за ред. С.В. Мочерного. - Львів: Світ, 2006. - 563с.
8. Кіндрат О.В. Сутність та зміст поняття "фінансовий стан підприємства" // Наук. вісник НЛТУ України. - 2011. - Вип. 21.7. - С. 207-211.
9. Ковалев В.В. Анализ финансового состояния и прогнозирование банкротства. - СПб: Аудит, Ажур, 1994. - 163с.
10. Коробов М.Я. Фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства. - К.: "Знання" 2000. - 378 с.
11. Литвин Б.М. Економіко-аналітична діяльність в організації: Підручник. - К.: "Хай-Тек Прес", 2009. - 336с.
12. Лігоненко Л.О. Антикризисное управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій / Л.О. Лігоненко. - К.: КНЕУ, 2001. - 580 с.
13. Маркарьян Э.А., Герасименко Г.П., Маркарьян С.Э. Финансовый анализ: Учеб. пособие. - 4-е изд., испр. - М.: ИД ФБК-ПРЕСС. 2003. - 224с.
14. Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник. - Київ: Центр навч. літ-ри, 2003. - 412с.
15. Русак Н.А., Русак В.А. Финансовое состояние субъекта хозяйствования: спр. пособие. - Минск: Высшая школа, 1997. - 309с.
16. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства. - К.: Знання, 2007. - 668с.
17. Семенов Г.А., Ярошевська О.В. Діагностика фінансово-економічного потенціалу підприємства // Вісник екон. науки України. - 2011. - №1. - С. 136-141.

Аннотация

Татьяна Ковальчук, Андрей Вергун

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОГО СОСТОЯНИЯ ПО СТАДИЯМ ЖИЗНЕННОГО ЦИКЛА

Рассмотрено характеристики финансового состояния предприятия, как сложной динамической системы и обосновано методологические основы его анализа по стадиям жизненного цикла.

Ключевые слова: финансовое состояние предприятия, методология анализа финансового состояния, жизненный цикл предприятия, стадии жизненного цикла.

Summary

Tatyana Kovalchuk, Andriy Vergun

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS ANALYSIS OF FINANCIAL CONDITION LIFE-CYCLE STAGES

The characteristics of the financial condition of the company as a complex dynamic system and sound methodological basis of his analysis of the stages of the life cycle.

Keywords: financial condition of the company, the methodology of financial analysis, the life cycle of the enterprise life cycle stages.